

Lang geleden zag de Achterhoek er heel anders uit dan tegenwoordig. Er waren uitgestrekte heidevelden, moerassen en veel bossen. Kortom, een ruig en onherbergzaam gebied, waar maar weinig mensen woonden.

Ruim 10.000 jaar geleden kwamen de eerste mensen in deze streek. Dat is bekend doordat er bij opgravingen schedels, aardewerkscherven en vuurstenen pijlpunten gevonden zijn uit prehistorische tijden.

De geschiedenis van Doetinchem, Wehl en Gaanderen

De jagersvolken uit de prehistorie werden gevolgd door Keltische en Germaanse stammen, zoals Chamaven, Franken en Saksen.

Bij opgravingen zijn ook Romeinse munten gevonden. Later breidden de Noormannen hun strooptochten ook tot de Achterhoek uit.



Doetinchem

Villa Duetinghem

In een historisch document uit 838 komt de naam 'villa Duetinghem' voor. Dit is voor het eerst dat Doetinchem, zij het onder een iets andere naam, op papier genoemd wordt. Omdat iedereen vroeger woorden schreef zoals hij dacht dat ze geschreven moesten worden, zijn er voor Doetinchem in de loop der eeuwen een heleboel namen geweest; Duttichem, Duichingen, Deutekom, enz.



Stadszegel 13e eeuw [schiedmusem]



Vikingswaard [schiedmusem]

Doordat villa Duetinghem in het document van 838 voorkomt, is bekend dat hier bijna 1200 jaar geleden al mensen woonden. Een villa was een nederzetting met als centrum een grote boerderij met kleinere bijgebouwen en hutwoningen.

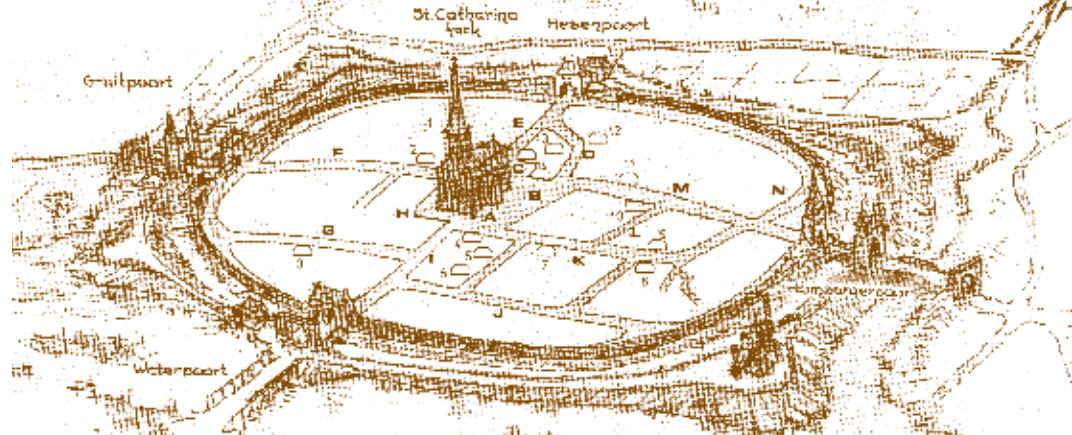
In Duetinghem hoorde er ook nog een kerkje bij, dat onder verantwoordelijkheid van de bisschop van Utrecht stond.

De stadsmuur en poorten
Omstreeks 1100 kreeg Doetinchem toestemming een stadsmuur te bouwen. Op de huidige kaarten van Doetinchem is de eivorm van de stad te zien, zoals die was toen de stadsmuur er nog stond.

In de stadsmuur zaten vier openingen. Later werden deze openingen vervangen door poorten. Waar nu de oude ophaalbrug over de Oude IJssel ligt, stond vroeger ook al een brug. Vóór deze brug stond de kleinste van de vier Doetinchemse stadspoorten: de Waterpoort. Aan het eind van de Heezenstraat stond de Heezenpoort. Van de Hamburgerpoort is bekend dat deze aan het eind van de Hamburgerstraat stond en in 1302 gebouwd is.



Hamburgerpoort 1753



Grutpoort 1753



Waterpoort 1753



Heezenpoort ± 1810



Ook aan het eind van de Grutstraat heeft een poort gestaan: de Grutpoort. Om de stadsmuur heen lag een smalle gracht met daaromheen een wal. De huidige Walmolen staat op een restant van deze wal. Buiten de stadswal lag een brede gracht.

Doetinchem had niet voor niets zulke uitgebreide verdedigingswerken. De stad werd regelmatig belegerd. Helaas ook meestal veroverd, want er waren niet voldoende soldaten om de muur te verdedigen. In de Tachtigjarige Oorlog is Doetinchem twaalf keer belegerd en bezet geweest.



De stadsmuur is in 1672 grotendeels afgebroken. De poorten zijn in de tweede helft van de negentiende eeuw verdwenen. In deze periode is ook de stadswal grotendeels weggehaald, behalve dan het gedeelte waar de Walmolen op staat.



Een stukje stadsmuur, dat bij opgravingen is gevonden, is naast de Walmolen op het vroegere Misset-terrein herplaatst.

S tadsrechten

In 1236 kreeg Doetinchem van Graaf Otto II van Gelre en Zutphen stadsrechten. In ruil voor de stadsrechten moest Doetinchem betalen en soldaten leveren voor het leger van de graaf. Het stadsbestuur stelde regels (wetten) voor de stad op. Die regels werden keuren genoemd. Werd zo'n keur overtreden, dan volgde een strenge straf.

Rampen

Zoals gezegd kende Doetinchem vele bezettingen. In de loop der eeuwen is er ook nog andere narigheid geweest. Bijvoorbeeld pestepidemieën. In 1580 is het grootste gedeelte van de Doetinchemse bevolking aan deze ziekte gestorven. Het uitbreken van brand was in die tijd voor een stad veel gevaarlijker dan tegenwoordig. De huizen waren van hout, riet en stro en dus erg brandbaar. Zo is in 1527 de stad bijna helemaal afgebrand.

Volgens verhalen uit die tijd was deze brand de schuld van een bakker die onvoorzichtig was bij het drogen van vlas. Ook in 1599 was er een grote brand. Toen is de halve stad afgebrand.

Verdwenen maar niet vergeten
Niet alleen de stadsmuur en de poorten zijn weg. Er is nog een aantal gebouwen waarvan bekend is dat ze hebben bestaan, maar die al lang

Aan het eind van de Kelderlaan heeft waarschijnlijk een kasteel gestaan. Alleen de havezate Hagen, die bij dit kasteel hoorde, herinnert er nog aan.

Tot de verdwenen gebouwen behoort ook het prachtige stadhuis dat (van 1727 tot maart 1945) aan de Markt stond.

Deze en vele andere gebouwen zijn in de Tweede Wereldoorlog bij bombardementen vernield. Slechts een deel ervan is weer opgebouwd. In de binnenstad van Doetinchem herinnert dan ook nog weinig aan vroeger.



Middelkerse hardsteen [Sedumwijn]



Hagezate Hagen

Doetinchem werd verder nogal eens getroffen door overstromingen. Een overstroming vernielde in 1809 de brug over de Oude IJssel.

De Oude IJssel was erg kronkelig en ondiep, waardoor de waterafvoer slecht was.

verdwenen zijn. Zo had Doetinchem twee kloosters: Bethlehem en Sion. Bethlehem, een monnikenklooster, stond vlakbij de Rekhemseweg.

Sion, een nonnenklooster, stond waar nu de flats van de Leerinkstraat staan. Vlakbij dit klooster stond in het bos op een heuvel een houten kruis. Vandaar de naam Kruisbergse bossen. Deze twee kloosters zijn aan het eind van de zestiende eeuw verwoest.



Stadhuis aan de Markt

Wat er nog wel is

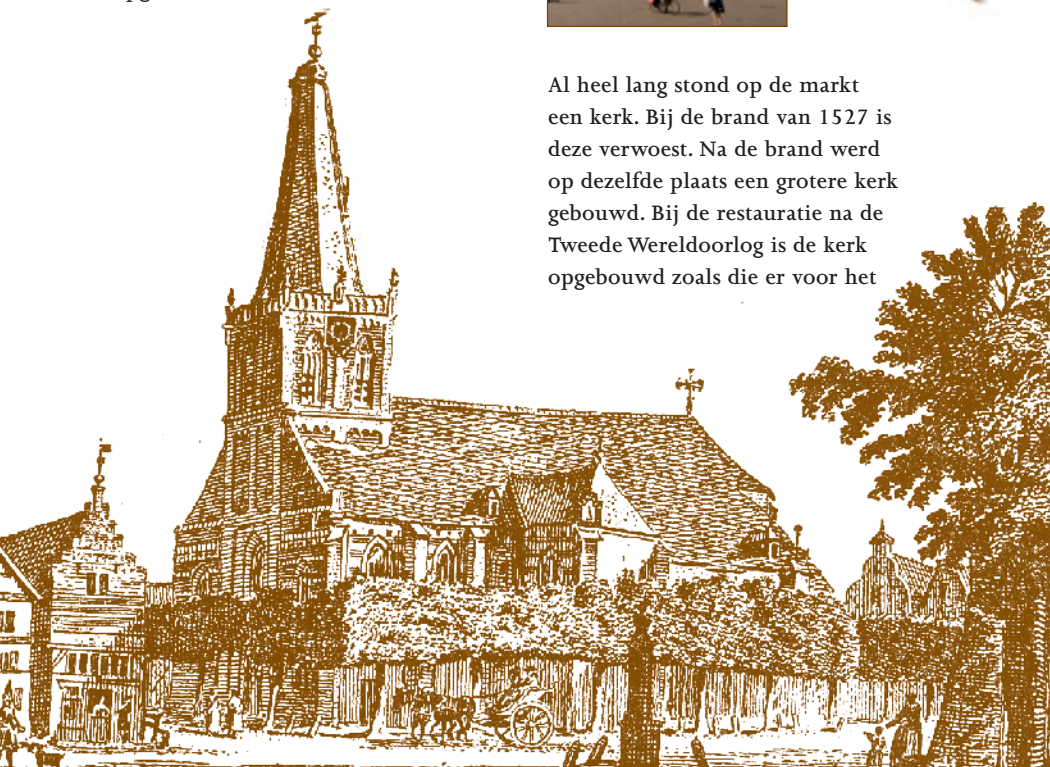
De Grote of Catharinakerk in de binnenstad is zo'n gebouw dat, na het bombardement in de Tweede Wereldoorlog op 21 maart 1945, wel is opgebouwd.



Catharinakerk



Al heel lang stond op de markt een kerk. Bij de brand van 1527 is deze verwoest. Na de brand werd op dezelfde plaats een grotere kerk gebouwd. Bij de restauratie na de Tweede Wereldoorlog is de kerk opgebouwd zoals die er voor het



Stadsgezicht 1753



Catharinakerk 1945



bombardement uitzag, met uitzondering van de toren. De toren is nu namelijk tegen de kerk aangebouwd, terwijl deze oorspronkelijk aan de westkant in de kerk stond.

Vlakbij de Catharinakerk staat de Evangelisch-Lutherse kerk. Dit kerkje hoorde bij een middeleeuws gasthuis. De oude naam van dit kerkje is dan ook Gasthuiskapel. Het Gasthuis was een tehuis voor zwervers, armen en zieken. De schade die dit kerkje in de oorlog opliep, is in 1950 hersteld.

Het provinciaal gevangenis aan de Nieuwstad dateert van 1776. Het Gevang is tegenwoordig in gebruik als Kunsttuin.



Slangenburg

Vermeldenswaard is ook kasteel Slangenburg. Ooit stond op deze plek een havezate (boerenhoeve). In de middeleeuwen groeide deze uit tot een kasteel. In de Tachtigjarige Oorlog werd dit kasteel verwoest. Gelukkig is het ook weer gerestaureerd (1612). Aan het eind van de zeventiende eeuw zijn in opdracht van de toenmalige eigenaar Frederik Johan van Baer in het kasteel prachtige schilderijen aangebracht.

Van Baer heeft ook het unieke park in barokstijl aan laten leggen. Dit park ziet er nu nog grotendeels zo uit.



Doetinchem altijd goed bereikbaar
Tegenwoordig heeft Doetinchem
goede verbindingen met de rest van
Nederland. Er zijn snelwegen en
Doetinchem ligt aan een spoorlijn.
In de zeventiende eeuw was dat er
allemaal nog niet. De beste verbindings-
weg die Doetinchem toen had, was de
Oude IJssel, die ook nu nog belangrijk
is voor vrachtvervoer. Zoals de Oude
IJssel nu is, ziet hij er pas sinds
eind vorige eeuw uit. In de periode
van 1943 tot 1963 is de rivier, die
helemaal verzand was, weer hersteld.

Met de aanleg van wegen werd in de
negentiende eeuw begonnen. Tot die
tijd waren er vooral zandwegen, die
na veel regenval vaak onbegaanbaar
waren. In 1845 werd een verharde
weg aangelegd tussen Dieren en
Gendringen, waar Doetinchem ook van
kon profiteren. De diligence zorgde
voor het personenvervoer.
In 1881 reed er voor het eerst een
stoomtram tussen Doetinchem en

Dieren. Deze dienst werd later
uitgebreid tot Arnhem. Er reed ook
een stoomtram tussen Zutphen,
Doetinchem en Emmerik, zodat
Doetinchem precies op het snijpunt
van twee belangrijke railverbindingen
lag. In 1885 werd de spoorlijn
Zevenaar-Doetinchem-Winterswijk
aangelegd. Later kwam er ook een
spoorverbinding Doetinchem-Ruurlo-
Hengelo (O). Het station van de
voormalige Gelderse Streekvervoer
Maatschappij was een knooppunt van
verbindingen.

De mogelijkheden voor trein- en
autovervoer van en naar Doetinchem
werden steeds beter, doordat het
spoorlijn- en wegennet snel werd
uitgebreid. De goede mogelijkheden
voor vervoer over water en
land hebben ertoe
bijgedragen, dat
Doetinchem
is gegroeid.



De Markt

Voor de groei van Doetinchem zijn ook de markten van groot belang geweest. Het is begonnen met een jaarmarkt. Zo'n jaarmarkt was vroeger een heel festijn; er was kermis, de scholen kregen een dag vrij en er kwamen mensen van heinde en ver om hun inkopen te doen. De jaarmarkt groeide uit tot een markt die zes keer per jaar werd gehouden. Nu is er nog steeds twee keer per week een warenmarkt rondom het stadhuis. Van 1881 tot 2001 kende Doetinchem ook een grote veemarkt, op de Veemarkt, de Houtkamp en later in de Houtkamphal.



Veemarkt [foto Streeklust Instituut]

Ambt en Stad Doetinchem

Vroeger werd de stad omgeven door buurtschappen (Gaanderen, IJzevoorde, Oosseld, Dichteren en Langerak). Deze buurtschappen werden samengevoegd tot de gemeente Ambt Doetinchem. In 1920 zijn Stad en Ambt Doetinchem samengevoegd tot één gemeente. In 1987 werd door annexatie Wijnbergen bij de gemeente Doetinchem gevoegd. In 2005 vond een grote herindeling plaats in de Achterhoek. De gemeente Doetinchem werd uitgebreid met Wehl en een deel van Zelhem.

Wehl en Nieuw-Wehl

Wehl

Ruim tienduizend jaar geleden, was er in Wehl al sprake van menselijke activiteiten. Jagers en verzamelaars bezochten aan het eind van de Oude Steentijd het gebied en lieten vele vuurstenen werktuigjes achter, zo blijkt uit archeologisch onderzoek.

De eerste nederzettingen stammen uit de Late Bronstijd of de Vroege IJzertijd. Enkele waterputten, deels gevuld met aardewerk, zijn hiervoor het bewijs.



Overzicht opgraving Oudestroom



Tijdens de IJzertijd ontstonden er op meerdere plaatsen kleine nederzettingen. Vondsten die bestaan uit aardewerk, fragmenten van glazen armbanden, spinstenen, slingerkogels en resten van ovens om aardewerk in te bakken laten dit zien.

Dolk, vuursteen, bronstijd

Waterput, Romeinse tijd



Germaans aardewerk, Romeinse tijd

In de Romeinse tijd zijn er zeker vijf nederzettingen geweest, onder andere op het Hessenveld en in het centrum. Deze nederzettingen werden bewoond door Germanen (Chamaven) die handel dreven met de Romeinen ten zuiden van de Rijn. Aan het begin van de middeleeuwen is de bewoning in het gebied beduidend minder.



Detail aardewerk Romeinse tijd



Fragment glazen armband, late IJzertijd



Romeins pandenrug brons

Vanaf de zevende of achtste eeuw komt hierin verandering. Zeker als de ijzerindustrie, die rond het Montferland ontstond, van grote betekenis voor de streek wordt.

ondernamen Kleefse graven pogingen hun invloed en gebied uit te breiden. In 1355 slaagden ze erin 'De Lymers' in pand te krijgen. Het duurde echter nog vijftig jaar voor ze er onomstreden over konden beschikken.

Weel

Over het ontstaan van het dorp Wehl wordt nog in het duister getast, maar deze zal ergens aan het begin van onze jaartelling liggen. Wel is bekend dat de naam van Germaanse herkomst is. Rond 1200 komt voor het eerst de naam Wehl (Weel) voor in akten. Van oorsprong heeft Wehl behoord tot Gelders gebied. In de veertiende eeuw

In dat jaar gaf hertog Reinald IV van Gelre de Lymers met Wehl opnieuw in pand aan de graaf van Kleef. Sindsdien is Wehl ruim vier eeuwen Kleefs gebleven. In die roerige dagen schijnt Wehl nogal geleden te hebben van twisten tussen de landsheren.



Kaart Wehl 1735



St. Martinuskerk



St. Martinuskerk ingang

geslacht Van Wijlich, vrijheren van Lottum. Door de koning van Pruisen worden rechten en inkomsten van de heerlijkheid in 1729 geschonken aan de Pruisische Invalidenkas, die deze in 1765 weer verkoopt aan het geslacht Steengracht. Door het huwelijk van

In Kleefse handen

Er zijn talloze pogingen ondernomen om de Kleefse enclaves terug te winnen voor Gelderland. Voor Wehl lukte dat min of meer in 1647. Toen werd de heerlijkheid verpand aan de graaf Van den Bergh. Het is van korte duur. In 1661 komt Wehl aan het geslacht Bentinck om vervolgens in 1673 in bezit te worden gegeven aan het

Cornelia Jacoba Steengracht met Bernard Wilhelm von der Goltz komt Wehl in het bezit van deze grafelijke familie. Het gemeentewapen van Wehl herinnerde daar nog aan. In het begin van de negentiende eeuw worden opnieuw pogingen ondernomen De Liemers terug te brengen onder Gelders gezag. Deze keer met succes. Bij het Traktaat van Wenen

van 31 mei 1815 wordt bepaald dat de Kleefse enclaves met de heerlijkheid Wehl op 1 juni 1816 onder het gezag van het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden zullen komen. Op godsdienstig gebied is het Kleefse gezag in Wehl van grote betekenis geweest. De Reformatie, met alle daarbij behorende problemen, die elders in 'Hollands' gebied heeft gewoed, is geheel aan Wehl voorbij gegaan. Diverse r.-k. gezinnen uit het omliggende Gelderse gebied hebben in die tijd hun toevlucht gezocht bij de r.-k. kerk in Wehl.

Rustiger tijden

Nu Wehl weer tot Nederland behoort, breken er rustiger tijden aan. Wel krijgt het dorp te maken met enkele overstromingen en branden. De jaren tijdens de Tweede Wereldoorlog verlopen betrekkelijk rustig. Het dorp wordt enkele keren gebombardeerd. Twee keer wordt de vestiging van de Boerenbond, tegenover het spoorwegstation, getroffen en vrijwel met de grond gelijk gemaakt. Net voor het einde van de oorlog, op 24 maart 1944, treffen enkele bommen de bakkerij en het café van de familie Manschot aan de Grotestraat. Op paaszondag, 1 april 1945, bereiken Canadese bevrijders het dorp Wehl. Twee dagen later is het dorp bevrijd.



Grotestraat ± 1920

Ontwikkeling

Na de oorlog maakt Wehl een spectaculaire ontwikkeling door. Rondom de dorpskern worden enkele bestemmingsplannen gerealiseerd. Het aantal woningen en inwoners nemen hierdoor snel toe. Ook het voorzieningenniveau verbetert. Zo volgen in de loop der jaren de bouw van verzorgingscentrum Oldershove, openluchtzwembad De Byvoorde, het Koningin Beatrix Centrum, de openbare bibliotheek en een nieuw gemeentehuis. Per 1 januari 2005 wordt Wehl bij de gemeente Doetinchem gevoegd. Daarmee komt na ruim 188 jaar een einde aan de zelfstandigheid van de Nederlandse gemeente.

Nieuw Wehl

Afgezien van de in 1861 gebouwde korenmolens 'Bernadette' aan de Kerkhofweg, bestaat het dorp Nieuw Wehl – toentertijd Achterwehl genoemd – rond 1900 uit enkele verspreid liggende agrarische

bedrijven.

De eerste aanzet voor het dorp is de bouw van een openbare school met een onderwijzerswoning in 1915.

Tien jaar later kreeg het dorp enige allure toen de r.-k. kerk en de pastorie in gebruik werden genomen. Ongeveer gelijktijd worden twee dranklokalen, café van Beek en café Reuling, geopend. In 1934 wordt het tehuis voor de zusters van Julie Postel in gebruik genomen. Deze zusters hebben tot 1970 een belangrijke rol gespeeld in het dorp, met name in het onderwijs en het sociale leven.

De afgelopen decennia is Nieuw Wehl uitgebreid met een aantal kleinschalige nieuwbouwprojecten.



Bernadetmolen Nieuw Wehl



Gaanderen

Gaanderen is ontstaan in de twaalfde eeuw. De eerste informatie dateert uit omstreeks 1150. Dit komt door het klooster Bethlehem dat in die jaren is gesticht. Destijds werd het dorp Gernere genoemd, naar de duinen die het land tegen de Oude IJssel beschermden. Gernere zou zijn afgeleid van de woorden gér en laar, die 'spitse heuvelrij' betekenen. Het buurtschap Gernere bestond toen voor een groot deel uit moerassen, heuvels omringd door rivier en beekjes en uit her en der verspreide nederzettingen. In de zeventiende eeuw werd de plaats, die toen ongeveer 120 inwoners en 20 boerderijen telde, één van de vijf buurtschappen van Doetinchem. Het gebied werd 'Gander' genoemd.

Bosbouw

De ontwikkeling in dit gebied brengt, dankzij de invloed van het klooster, het buurtschap tot een meer leefbare gemeenschap. In 1812 worden grote domeingoederen verkocht en hierna vestigen steeds meer boeren en ambachtslieden zich in de omgeving.



Rekhemse hut ca. 1700

Aan het eind van de achttiende eeuw begon voor Gander een periode van bosbouw. Veel eikenbomen werden er gekapt en moesten geveld worden. Dit betekende dat er nieuwe arbeiders nodig waren. Velen van hen vestigden zich in het gebied en zo ontstond het dorp 'Gaanderen'.

IJzerindustrie

In het gebied is veel ijzeroer aanwezig; de beken konden waterkracht leveren en er was voldoende hout voor de bij ijzerfabricage benodigde houtskool. Zo kon Gaanderen zich tot 'ijzerdorp' ontwikkelen. In 1689 stichtte Josias Olmius aan de Bielheimerbeek de



Vulcaansoord ca. 1905

eerste Nederlandse ijzergieterij: de Rekhemse hut genaamd. Hier werden bommen, kogels, handgranaten en huishoudelijke voorwerpen gemaakt. In 1821 werd aan de Akkermansbeek, op de grens met Terborg, de ijzergieterij Vulcaansoord opgericht. De gieterij werd een groot bedrijf dat vrijwel het hele dorp werk bood,



maar ging in 1977 door zwendel en mismanagement failliet. In de twintigste eeuw kwam er nog meer metaalindustrie, met bedrijven als Neerlandia, Senten, Pelgrim, DRU en Ferro.



Tweede Wereldoorlog

In de Tweede Wereldoorlog is Gaanderen twee keer getroffen. De eerste keer was in 1943 toen een Britse bommenwerper (Halifax) neerstortte op de Peppelmandijk. Hierna werd Gaanderen in 1945 getroffen door bombardementen. Delen van de Kerkstraat, de Rijksweg en de fabriek Neerlandia werden hierdoor verwoest.

gemeente [gD] Doetinchem

gemeente [gD] Doetinchem



De geschiedenis van Doetinchem, Wehl en Gaanderen

Colofon

Dit geschiedenisboekje is een uitgave van
de gemeente Doetinchem, september 2006

Teksten

De heren G. van de Graaf en A. Koster van
de Oudheidkundige Vereniging Wehl
en groep communicatie gemeente
Doetinchem

Vormgeving en druk

Frans Hesselink Ontwerpbureau
en groep repro gemeente Doetinchem

Foto's

Stadsmuseum Doetinchem, Staring
Instituut, Frans Hesselink, Oudheidkun-
dige Vereniging Wehl en Liemers Verleden